

CONSIDERAȚII PRIVIND PANDANTIVELE SCANDINAVE CU DECOR ANIMALIER SAU ÎN FORMĂ DE SCUT SEMISFERIC DIN SECOLELE X-XI, DESCOPERITE PE NISTRUL MIJLOCIU

Ion TENTIUC*, Valeriu BUBULICI**

Mots-clés: *scandinave, artefacts, ornements, trésor, pendentif*

Introducere

Cercetările arheologice din ultimele decenii au scos la lumină, în spațiul carpato-nistrean, un număr semnificativ de artefacte medievale timpurii ce indică prezența, în teritoriul de la est de Carpați, alături de așezările populației romanice locale, a unui grup de situri cu materiale pentru care se găsesc analogii directe în antichitățile scandinave. Cele mai multe dintre acestea sunt concentrate în interfluviul Răut-Nistru și pe Nistrul Mijlociu. Un număr important de vestigii medievale timpurii, de factură nord-europeană, au fost identificate și în afara arealului menționat¹.

Vestigiile de origine scandinavă, în ansamblul lor, au fost identificate, de cele mai multe ori, în procesul săpăturilor arheologice sistematice din așezările fortificate circulare de la Echimăuți și Alcedar (fig. 1/1), în cadrul unor depozite sau tezaure, dar și printre descoperirile fortuite. Acestea sunt reprezentate în principal de unelte de muncă și ustensile (seturi de instrumente de fierărie și/sau juvaergie), arme, armament sau echipament ecvestru (topoare de luptă, spade, săbii, cuțite „mari”/pumnale, gardă de sabie sau pumnal, buterole de fier, bronz sau din argint aurit, cârlige de fier sau din bronz, pentru atașarea tecii la centură, inclusiv cu vârful stilizat în formă de cap de animal, vârfuri de săgeată și de lance în formă de lanțetă, piteni de tip carolingian), nituri din fier forjat, un cântar de tip balanță, cu două talere de bronz, greutate/ponduri din bronz - unele în formă de butoiăș din fier învelit în folie de bronz, lingouri de bronz sau argint, formă de turnat lingouri, lacăte și chei pentru lacăte

---

* Muzeul Național de Istorie a Moldovei; ion_tentiuc@yahoo.com

** v_bubulici@mail.ru

¹ Sunt de menționat descoperirile mai vechi din Dobrogea, de la Dinogetia-Garvăn, Păcuiul lui Soare, Basarabi-Murfatlar (P. Diaconu, *Urme ale vikingilor la Dunărea de Jos*, în *Contribuții istorice și etimologice*, Aalborg, 2001, p. 11-16), dar și cele din ultimii ani de la Nufăru (jud. Tulcea): O. Damian, M. Vasile, *Varangians nearby the Danube Delta. About an archaeological discovery in the Byzantine fortress at Nufăru, Tulcea county*, în: SCIVA, 62, 2011, 3-4, p. 275-290). Câteva spade vikingie (una cu inscripția „Ulfberht”), ce provin de la Albești (lângă Constanța), au fost incluse recent în circuitul științific de către Valerii Yotov (V. Yotov, *Data about northmen's presence in the Lower Danube Area*, în „*Studia romana et medievalia. Miscellanea in honorem annos LXXX peragentis professoris emeriti Dan Gh. Teodor oblata*, București-Brăila, 2018”, p. 467-476). Se păstrează în Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Dintre cele mai noi, menționăm spada (V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Leiden-Boston, 2009, fig. 9/13) și coiful de la Pașcani (jud. Iași) (coiful se păstrează în colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Iași), depozitul de ustensile de juvaergie de la Voloave (r. Soroca); I. Tentiuc, V. Bubulici, *Early medieval hoard of forging and jewelry tools found at Voloave, Soroca District (Depozitul cu unelte de făurărie-giuvaiergerie din perioada medievală timpurie descoperit la Voloave, raionul Soroca)*, în „Tyragetia”, N.S., vol. XIV (XXIX), nr. 1, 2020, p. 255-280 și altele.

incastrate sau suspendate, toporașe miniaturale de fier sau bronz, fibule din fier în formă de potcoavă, realizate din bară torsadată, pandantive în formă de clopoțel din bronz, cu partea inferioară despăcată cruciform, diverse podoabe realizate prin turnare sau presare, în tehnica filigranului sau a granulației, printre care se numără cerceii din argint (sau bronz) de *tip volhynian*, pandantive din argint aurit de *tip gnezdovo*, mărgelile ajurate din argint sau amulete-medalion în formă de scut semisferic umboidal, colane de bronz din bare torsadate, cu capetele în formă de bucle, *torques*-uri masive din argint, ornamentate cu filigran, având sistemul de închidere în formă de buclă dublă, mărgelile de chihlimbar sau din sticlă albastră, aurie sau argintie, în formă de butoiaș, inele de argint, unele dintre ele având în montură pietre semiprețioase de culoare verde² sau violet³, sticlă colorată albastră sau verde închis, altele având pe șaton imaginată o broască pe frunză⁴ etc. Vestigiile reflectă trăsăturile culturii materiale specifice comunităților care le-au realizat, utilizat și/sau difuzat.

În legătură cu materialele arheologice, prezența scandinavilor în spațiul carpato-nistrean, la sfârșitul mileniului I-începutul mileniului al II-lea, este atestată de unele surse documentare scrise, însă lapidare, din nordul Europei⁵, inclusiv de inscripția runică pe piatra de la Sjonchem (ins. Gotland), datată la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al XI-lea⁶.

În ultimii ani, colecția de artefacte de origine nord-europeană a fost completată cu noi descoperiri. Dintre cele mai importante menționăm tezaurul mixt (de monede și podoabe de argint) de la Alcedar (r. Șoldănești) din anul 2008⁷ și depozitul de unelte de giuvaergie de la Voloave (r. Soroca) din anul 2018⁸. Importanța culturală și istorică a acestora completează perfect valoarea tezaurului de la Răducăneni (jud. Iași) din anul 1969⁹.

Un grup distinct de vestigii nord-europene, descoperite cu precădere pe Nistrul Mijlociu, sunt cele din categoria artelor minore scandinave din perioada vikingilor. În cadrul

---

² G. B. Fedorov, *Gorodișče Ekimaucy*, în „Kratkie soobșcenija instituta istorii material’noj kul’tury”, vyp. 50, 1953, p. 125-126 (în continuare, KSIA); S. Reabțeva, *Juvelirnye izdelija pruto-dnestrovskogo mejdureč’ja v kontekste etnokul’turnyh svjazej regiona v X-XI vv.*, în „Revista Arheologică”, S.N., vol. II, nr. 1-2, 2006, p. 158-159, fig. 5/6.

³ Reabțeva, *op. cit.*, 2006, p. 159; A. Niculiță, *Piese de giuvaiergerie antică din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Catalog*, Chișinău, 2018, nr. 168. Se păstrează în fondurile MNIM FB 26451.

⁴ Se păstrează în colecțiile Muzeului de Arheologie din Odesa, cu nr. inv. 48694. La aceste vestigii adăugăm monedele cufice și bizantine din argint, atât de îndrăgite scandinavilor. Despre alte categorii de podoabe din argint și ustensile de giuvaergie, vezi: G. B. Fedorov 1953, *op. cit.*, p. 104-126; G. B. Fedorov, *Raboty Prutsko-Dnestrovskoj ekspedicii v 1960-1961 gg.*, în KSIA, vyp. 99, 1964, p. 77-88; G. B. Fedorov, G. F. Chebotarenko *Pamjatniki drevnih slavjan (VI-XIII vv.)*, în „Arheologičeskaja karta MSSR”, vyp. VI, Kishinev, 1974, p. 74-116; G. B. Fedorov, G. F. Čebotarenko, M. S. Velikanova, *Braneštiskij mogil’nik X-XI vv.*, Kishinev, 1984; S. Reabțeva, *op. cit.*, 2006, p. 143-168; I. Tentiuc, *On the viking enclaves and their relations with the inhabitants of the Carpathian-Dniester region between the 9th and the 11th Centuries*, în „Dacia”, N.S., tom. LXII-LXIII, 2018-2019, București, 2020, p. 249-286; I. Tentiuc, V. Bubulici, *op. cit.*, 2020, p. 255-280.

⁵ V. Spinei, *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, în SCIV, 1973, I. 24/1, p. 57-81; II. 24/2, p. 259-282.

⁶ E. M. Metzenthin, *Die Länder- und Völkernamen im altisländischen Schrifttum*, Pennsylvania, 1941, p. 12-13; S. B. F. Jansson, E. Wessén, *Gotlands runinskrifter*, I, Stockholm, 1962, p. 262-268; R. Ekblom, *Die Waräger im Weichselgebiet*, în „Archiv für Slavische Philologie”, 39, 1925, 3-4, p. 211; E. Lozovan, *Vikings et Valaques au Moyen Âge*, în „Revue International d’Onomastique”, 2, 1963, p. 107-126; E. A. Melnikova, *Skandinavskie runičeskie nadpisi. Novye nahodki i interpretazii*, Moskva, 2001, p. 75, 297-299. Cei mai mulți dintre cercetători îi localizează pe *blakumenii* din inscripția de pe piatra comemorativă de la Sjonhem între Carpați și Nistru, între Nistru și Bug sau în regiunea Vistulei și a Nistrului Superior.

⁷ S. S. Reabțeva, N. P. Telnov, *Alčedarskij klad i centry juvelirnogo proizvodstva Vostočnoj Evropy konca IX - načala XI vv.*, în „Stratum plus”, 5, 2010, p. 285-300; A. Boldureanu, *Vizantijskie i islamskie monety iz Alčedarskogo klada*, în „Stratum plus”, 5, 2010, p. 301-306.

⁸ I. Tentiuc, V. Bubulici, *op. cit.*, 2020, p. 255-279.

⁹ D. Gh. Teodor, *Tezaurul de la Răducăneni*, în SCIVA, 31/3, 1980, p. 403-423; *Idem*, *Legături economice între regiunile de la răsărit de Carpați și Orientul arab în secolele IX-X e.n.*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol», XXII/1, Iași, 1985, p. 263-268.

lor, se remarcă pandantivele circulare, de mici dimensiuni, realizate în tehnica turnării sau presării. Elementele caracteristice ale podoabelor sunt, pe de o parte, ornamentul animalier traforat, asociat cu benzi sau vrejuri împletite, și, pe de altă parte, forma de scut circular semisferic, cu *umbo* central evidențiat, pandantivii fiind decorați cu filigran și granulație.

1. Pandantivi traforați cu decor animalier

Descoperiți în cadrul unor tezaure sau fortuit, identificați cel mai frecvent în regiunea Nistrului Mujlociu, aceștia au fost scoși la lumină în zona adiacentă așezării fortificate medievale timpurii, de plan circular, de la Alcedar. Sunt realizați cu precădere din metal alb sau argint aurit, însă nu lipsesc nici piesele din bronz. Majoritatea au formă circulară în plan. Podoabele cu decor animalier, de formă romboidală, constituie o excepție, însă nu lipsesc.

Pandativ traforat cu ornament animalier realizat din metal alb (fig. 1/2a-b). Pandativul de tip scandinav, descoperit pe Nistrul de Mijloc,¹⁰ este reprezentat de un medalion cu ornament animalier aparținând stilului Jelling. Piesa a fost turnată utilizând tehnica traforării, este plată, are formă circulară, cu diametrul de 51 mm. Urechiușa lipsește. Probabil a fost pierdută în vechime, iar pentru agățare erau utilizate golurile decupate¹¹. Pandativul a fost lucrat dintr-un aliaj de metal alb. Turnarea s-a făcut într-o formă realizată după modelul unui pandativ local, de tradiție culturală scandinavă. Piesa este ornamentată cu decor caracteristic pentru bijuteriile medievale timpurii, din categoria artelor minore scandinave ale epocii vikingilor. Pe partea centrală, artefactul reprezintă imaginea unui animal fantastic, redat în profil. Acesta are corpul puternic curbat care ocupă a treia parte din suprafața pandativului. Fiara merge spre dreapta, are capul întors spre spate (spre stânga) și gura întredeschisă cu care prinde propria coadă sau un adversar imaginar. Capul, reprezentat schematic, are profilul flancat de golurile traforate ale pandativului. Ochii rotunzi sunt realizați prin amprente circulare. Urechile animalului au forma a două bucle unite în partea superioară. Labele din față ale fiarei sunt concrescute cu vrejurile ornamentale, realizate în formă de brusture,¹² amplasate sub corpul animalului. Panglica, prezentă în lungul conturului interior al ramei majorității pieselor de tip amuletă, din categoria artelor minore scandinave, aici este reprezentată doar în partea din față a animalului. Decorul din jurul figurii centrale este completat cu spirale sau meandre amplasate în spațiul de la spatele și de sub burta animalului. Acesta este realizat în formă de volute sau vrejuri ce amintesc un crin. Ornamentul se remarcă prin redarea relativ bună a detaliilor fiarei și a decorului asociat¹³.

Atrage atenția diametrul neobișnuit de mare al piesei, care întrece aproape de două ori pe cel al pandantivelor cunoscute¹⁴. Menționăm, de asemenea, ornamentul redat simplificat. Fenomenul simplificării decorului pe aceste categorii de vestigii este, în opinia cercetătorilor,

¹⁰ Locul exact de descoperire rămâne necunoscut. Se presupune că piesa provine din zona adiacentă sitului medieval timpuriu de la Alcedar (r. Șoldănești).

¹¹ Descrierea piesei a fost realizată în baza unei imagini foto, fapt ce ne privează de posibilitatea verificării prezenței sau lipsei urmelor urechiușei pe pandativ. Corpul piesei a fost fisurat în timpul descoperirii.

¹² Acesta reprezintă, în opinia cercetătorilor, „pomul vieții”, frecvent utilizat în ornamentația medievală scandinavă.

¹³ În unele situri din secolul al X-lea, din Europa de Est, unde a fost identificată componenta culturală scandinavă (Gnezdovo, tumulii din reg. Vladimir etc.), decorul realizat în formă de spirale, care amintesc un brusture, a fost aplicat pe pandantive de formă circulară, turnate sau filigranate, având suprafața plină (T. G. Saračeva, *Drevnerusskie priveski s izobraženiem zverja*, în „Possijskaja arheologia”, 4, 2003, p. 102-115; Iu. M. Lesman, *Skandinavskij komponent drevnerusskoj kul'tury*, în „Stratum plus”, 5, 2014, p. 59.

¹⁴ A. S. Dement'eva, „Podveski gnezdovskogo tipa” na territorii Drevnej Rusi X-XII vv., în *Gnezdovo. Rezul'taty kompleksnyh issledovanij pamjatnika, Sankt-Peterburg*, 2007, p. 211-271; S. E. Toporov, *Slučajnye nahodki skandinavskih predmetov epohi vikingov v Priil'men'e: iz kollekcij Novgorodskogo muzeja*, în „Arheologičeskie vesti”, 20, (2014), p. 225-251.

un indiciu al realizării lor de către meșterii locali, după modele scandinave¹⁵.

Drept confirmare a faptului că unele piese au fost realizate în condiții locale servește tiparul de bronz, cu ornament animalier, din așezarea Păcuiul lui Soare, de la Dunărea de Jos. Descoperit în straturile medievale timpurii din secolul al XI-lea, realizat prin gravare în excizie, artefactul reprezintă patru animale fantastice, dispuse simetric, două câte două, având cozile concrescute. Animalele sunt redată în profil, au capul întors spre spate și gura întredeschisă. Picioarele din față și de la spate se sprijină pe marginea interioară a chenarului tiparului. Chenarul este realizat în tehnica pseudo-granulării, la fel ca și corpul animalelor¹⁶. Profilul fiarelor de pe tipar este apropiat de cel de pe pandantivul din metal alb de la Alcedar.

Datarea pandantivului traforat, cu ornament animalier, realizat din metal alb, este posibilă prin analogie cu piesele de același tip, descoperite în complexe bine ancorate cronologic. Analiza comparată a formei și a tehnicii de realizare, a ornamentului și elementelor de decor, a conturului simplificat al fiarei, reprezentate în profil, capul întors spre spate și gura întredeschisă, panglica din interiorul conturului pandantivului, substituită prin decor vegetal, realizat în formă de vrejuri, diametrul supradimensionat al piesei indică, în opinia noastră, cadrul cronologic care nu depășește limitele secolului al XI-lea.

Piesa analizată de noi nu este singurul pandantiv traforat cu ornament animalier, aparținând categoriei artelor minore scandinave din epoca vikingilor, descoperit în arealul siturilor medievale timpurii, din interfluviul Răut-Nistru și de pe Nistrul Mijlociu. O piesă asemănătoare a fost identificată în tezaurul de la Alcedar (r. Șoldănești).

Pendantiv traforat cu decor animalier din tezaurul de la Alcedar din anul 2008 (fig. 1/3). Un pandantiv de formă circulară, turnat din argint, lucrat în tehnica traforării, având suprafață aurită, a fost descoperit în cunoscutul tezaur mixt de lângă așezarea circulară fortificată de la Alcedar, în anul 2008¹⁷.

Decorul piesei reprezintă un animal fantastic mergând spre dreapta, cu corpul puternic curbat și capul întors spre spate (spre stânga). Partea din spate a corpului fiarei este mai proeminentă decât partea din față. Animalul are capul redat în profil, cu o singură urechiușă. Înfățișat în poziția cu larg gura deschisă, fiara atacă sau se apără de un potențial adversar. Pe pandantiv sunt reprezentate doar două picioare ale fiarei. Laba din față este ridicată aproape vertical, iar cea din spate, strânsă sub corp, este concrescută cu vrejurile meandrate de sub burta animalului. Membrul din față ridicat al animalului atinge suprafața interioară a chenarului piesei. Acest element decorativ reprezintă trăsătura caracteristică pentru o întreagă serie de pandantive¹⁸. Ornamentul artefactului se distinge prin redarea ochilor (a ochiului) prin incizii în formă de spirală și o mai atentă prelucrare a detaliilor decorului. Agățatoarea de prindere a pandantivului face parte din categoria „pseudourechiușelor” sau a urechiușelor „ușoare”. Aceasta a fost realizată astfel încât, privită din față, pare a fi turnată integral; în realitate, urechiușa este una tubulară. Pe marginile laterale interioare ale urechiușei, lucrate din foiță rulată, au fost sudate două plăcuțe, perforate pentru agățarea pandantivului. Modalitatea de realizare a acestui element al urechiușei constituie trăsătura distinctivă a

¹⁵ Iu. M. Lesman, *op. cit.*, 2014, p. 59.

¹⁶ P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. I, București, 1972, p. 158-159, fig. 64; P. Diaconu, *Despre unele meșteșuguri de la Păcuiul lui Soare (sec. X-XI)*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, II, Călărași, 1986, p. 115-121, fig. 1/1.

¹⁷ Descoperirea acestui tezaur a temperat, într-un fel, speculațiile privind apartenența culturală a grupului de situri arheologice de pe Nistrul Mijlociu, concentrate în interfluviul Răut-Nistru, dar și a problemei existenței sau lipsei, în spațiul carpato-nistrean, a unor vestigii scandinave medievale timpurii.

¹⁸ Motivul ornamental cu fiara având laba din față ridicată apare frecvent pe acest tip de podoabe circulare traforate, descoperite în Europa de Nord și de Est (vezi: A. S. Dementieva, *op. cit.*, 2007, p. 211-271; S. E. Toporov, *op. cit.*, 2014, p. 225-251).

tradiției meșteșugărești scandinave¹⁹.

Pandantivul traforat din argint aurit cu ornament animalier, descoperit în tezaurul de la Alcedar, are analogii apropiate în siturile din Europa de Est și de Nord. Piese identice au fost descoperite la Staraya Ladoga, în așezarea fortificată Ryurikovo Gorodișče de lângă Novgorod, la Gnezdovo, Beloozero, Volkovysk, Šestovitsy, Korosten, la Červona pe Bugul de Sud etc²⁰. Vestigiile nord-europene, scandinave, aparținând acestui tip au fost atribuite grupei A, varianta 3, tipul Kiplingeborg, conform clasificării realizate de J. Callmer²¹.

Tezaurul de la Alcedar, descoperit în anul 2008, în componența cărui a fost găsit pandantivul, este constituit din piese de podoabă din argint și aur, dar și din dirhemi kufici și monede bizantine. Prezența monedelor de argint (arabe și bizantine) a facilitat datarea complexului, care a fost atribuit sfârșitului secolului al X-lea-începutului celui următor²². Din componența tezaurului mai făcea parte un lingou de argint, un pond/greutate din fier învelită în folie de bronz, podoabe din argint, lucrate în tehnica granulației (cercei de *tip volhynian*), o lunulă de aur, realizată prin presare și ornamentată cu decor filigranat²³.

Prin piesele componente, tezaurul a permis identificarea surselor/direcțiilor principale de pătrundere a argintului în regiune: Califatul arab și Imperiul Bizantin, facilitând înțelegerea mecanismului de răspândire a metalelor nobile și comune, inclusiv potențialii lor purtători sau cei care le-au vehiculat.

Spre deosebire de pandantivul circular din metal alb, inclus de noi în circuitul științific, piesa din tezaurul de la Alcedar din 2008 a fost lucrată din argint aurit și decorată cu ornament realizat în stilul Borre, cu elemente ale stilului Jelling. Artefactul a fost atribuit primei variante a tipului AII, conform clasificării propuse de A. S. Dementyeva²⁴ sau tipului P155, conform tipologiei lui J. Petersen²⁵. Piesa face parte din categoria celor mai timpurii podoabe scandinave. Acestea au circulat în Europa de Nord și de Est în a doua jumătate a secolului al X-lea-începutul secolului al XI-lea²⁶.

2. Pandantivi în formă de scut semisferic cu umbo central

În ansamblul pieselor de podoabă pentru gât, de formă circulară, lucrate din metale colorate sau nobile, realizate prin turnare sau presare, înzestrate cu decor granulat sau filigranat, făcând parte din categoria artelor minore scandinave din perioada vikingilor, menționăm amuletele din argint, în formă de scut semisferic umboidal (fig. 1/4-7). Pandantive²⁷ de acest fel au fost descoperite în timpul săpăturilor arheologice din așezarea

¹⁹ Iu. M. Lesman, *Psevdouški – diagnostičeskij priznak skandinavskih podvesok epohi vikingov*, în „Iuvelirnoe iskusstvo i material'naja kul'tura”, Sankt-Peterburg, 2003, p. 74.

²⁰ P. I. Havliuk, *Drevn'orus'ki gorodišča na Pivdennomu Buzi*, în „Slaviano-rus'ki starojitnosti”, Kiiiv, 1969, p. 164; S. D. Dernovici, *Skandinavskie drevnosti epohi vikingov v Belarusi*, Minsk, 2006; p. 62, fig. 25; T. A. Puškina, *Novyj Gnezdovskij klad*, în „Drevnejšie gosudarstva Vostočnoj Evropy. 1994. Novoe v numizmatike”, Moskva, 1996, p. 179-181, fig. IV/2; F. O. Androščuk, *Normani i slov'jani u Podesenni*, Kiiiv, 1999, p. 106, fig. 34; V. Zotsenko, B. Zvizdetsky, *Tipologija ta hronologija artefaktiv „skandinavskogo” tipu iz rozkopok starodavn'ogo Iskorostenja*, în „Rus' na perehresti svitiv (mijnarodni vplivi na formuvannja Davn'orus'koi derjavi IX-XI st.)”, Černigiv, 2006, p. 74, fig. 3; S. E. Toporov, *op. cit.*, 2014, p. 225-251).

²¹ J. Callmer, *Gegossene Schmuckanhänger mit nordischer Ornamentik*, în „Birka: Untersuchungen und Studien”, II: 3: *Systematische Analysen der Gräberfunde*. Stockholm, 1989, p. 23, 29, fig. 3/ 6-8.

²² A. Болдуряну, *op. cit.*, 2010, p. 301-306; A. Boldureanu, E. Nicolae, *Monedele islamice*. în A. Boldureanu, E. Nicolae (eds.), *Moneda din Republica Moldova*, Chișinău, 2015, p. 113-119.

²³ S. S. Reabțeva, N. P. Telnov, *op. cit.*, 2010, p. 285-300; A. Boldureanu, *op. cit.*, 2010, p. 301-306.

²⁴ S. S. Reabțeva, N. P. Telnov, *op. cit.*, 2010, p. 291.

²⁵ J. Petersen, *Vikingetidens Smukker*, Stavanger, 1928, p. 134, fig. 148/155.

²⁶ S. S. Reabțeva, N. P. Telnov, *op. cit.*, 2010, p. 291-292, fig. 1/13; A. Boldureanu, E. Nicolae, *op. cit.*, 2015, p. 115-119, pl. XXXI/7.

²⁷ Patru pandantive din argint, în formă de scut semisferic, descoperite în procesul cercetărilor arheologice sistematice de la Echimăuți, se păstrează în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei, de la Chișinău

fortificată de plan circular de la Echimăuți (rn. Rezina)²⁸. Diametrul pieselor este de 20-21 mm. Podoabele sunt realizate din argint²⁹ cu titlul 960‰ ce corespunde titlului argintului monetar al dirhemilor cufuci³⁰. Pandantivele au fost lucrate prin turnarea separată a elementelor componente și asamblarea lor prin presare și sudare. Ornamentul este realizat în tehnica filigranului și a granulației. Decorul de pe suprafața pandantivelor reprezintă discul solar cu 10 sau 11 raze. Ornamentul este lucrat din granule organizate în formă de triunghiuri cu baza sprijinită pe chenarul pieselor. Chenarul amuletelor este constituit, de regulă, din două cercuri concentrice: unul lucrat în tehnica granulației, iar altul, cel exterior, în filigran. Sârma subțire de argint, care formează conturul piesei, reprezintă o bandă torsadată îngustă, lipită pe marginea artefactului. Alte două cercuri concentrice, lucrate în tehnica granulației, cel din exterior, și a filigranului, cel interior, delimitează decorul central în formă de *umbo* al amuletei. Triunghiurile din granule amintite mai sus au fost dispuse radial, în jurul decorului umboidal central astfel, încât să reprezinte razele solare. Atașarea decorului central în formă de *umbo*, lucrat separat, din foiță de argint, s-a realizat prin presarea lui pe partea de la spate a piesei, unde a fost sudat de marginile pandantivului. Pe unele piese, suprafața *umbo*-ului central a fost decorată cu granule. Între două raze, formate din triunghiuri îngemănate, pe unele piese, a fost înfățișat un frumos ornament în formă de romb, realizat din granule minuscule. Pandantivele au fost prevăzute cu agățătoare tubulare de prindere, rulate din foiță de metal. Lungimea urechiușelor este de 10 mm. Agățătoarele tubulare au marginile modelate în formă de bordură, având suprafața decorată cu ornament granulat.

Cele mai multe analogii pentru pandantivele de tip scut semisferic, cu *umbo* central, provin din Scandinavia. Acest tip de podoabe este întâlnit, cel mai frecvent, în Suedia Centrală³¹. Au fost atribuite tipului I, după clasificarea propusă de cercetătoarea S. Reabțeva³². Din punct de vedere al cadrului cronologic, au fost atribuiți sfârșitului secolului al IX-lea-sfârșitul secolului al XI-lea, cu probabilitatea utilizării lor și în secolul următor³³.

3. Încadrarea culturală, cronologică și aria de răspândire a pandantivelor

Orfevrăria, artizanatul artistic al metalelor, a fost o practică larg răspândită în Europa de Nord și Scandinavia, în perioada Evului Mediu timpuriu. În procesul analizei stilului animalier pe diferite tipuri de pandantive, din Epoca Medievală timpurie, din Europa de Nord, cercetătorii au evidențiat anumite relații de succesiune între tradițiile decorative din perioada romană târzie și stilul animalier germanic sau miniatura carolingiano-ottoniană medievală

(Nr. inv. FB-26452; FB-26454; FB-26455; FB-26456). De la al cincilea pandantiv s-a păstrat doar urechiușa tubulară (FB-26453). Alte (trei ?) piese, din același sit, se păstrează în fondurile Muzeului de Arheologie din Odesa (inv. № 80; inv. № 81; inv. № 82) (vezi S. Reabțeva, *op. cit.*, 2006, p. 156).

²⁸ G.B. Fedorov, *op. cit.*, 1953, p. 125-126, fig. 48/1Б; G. B. Fedorov, *Drevnerusskaja kul'tura Podnestrov'ja (X-XII vv.)*, în *Drevnjaja kul'tura Moldavii, Kishinev*, 1974, p. 118-119, fig. 38/4, 6; G. B. Fedorov, G. F. Čebotarenko, *op. cit.*, 1974, fig. 14/4; S. Reabțeva, *Drevnerusskij juvelirnyj ubor. Osnovnye tendentsii formirovanija*, Sankt-Peterburg, 2005, p. 122-126, fig. 45/2; *Idem*, 2006, *op. cit.*, p. 156, рис. 4/9, 11.

²⁹ A. Niculiță, *op. cit.*, 2018, p. 220-222, nr. 163-165.

³⁰ S. S. Reabțeva, N. P. Telnov, *op. cit.*, 2010, p. 297 și nota 8. Analiza spectrală a vestigiilor a permis în ultimii ani cercetătorilor să găsească similitudini între calitatea înaltă a argintului (aproape nativ) din categorii de podoabe și bijuterii medievale timpurii și titlul monedelor arabe din secolele VIII/IX-XI, descoperite în Europa de Nord, Centrală și de Est (vezi N. V. Eniosova, R. A. Mitojan, T. G. Saračeva, *Serebro v metalloobrabotke Južnoj Rusi v IX-XI vv. în Starodavnij Iskorosteni i slov'jans'ki gradi VIII-X st. Zbirka naukovih pratz'*, Kiiv, 2004, p. 26-34).

³¹ W. Duczko, *The Filigree and Granulation Work of the Viking Period*, in „Birka”, vol. V, Stockholm, 1985, p. 16-24, 66-71.

³² S. Reabțeva, *op. cit.*, 2005, p. 122-126.

³³ G. Novikova, *Ščitoobraznye podveski iz Severnoj i Vostočnoj Evropy*, în *Istoričeskaja arheologija: Traditcii i perspektivy: K 80-letiju so dnja rođenija D. A. Avdusina*, Moskva, 1998, p. 166-169.

timpurie³⁴. S-a enunțat că practica confecționării podoabelor din categoria artelor minore nord-europene a fost preluată de orfevrii scandinavi din Antichitatea romană târzie, prin intermediul celei merovingiene și carolingiene³⁵. Pe de altă parte, operele de artă minoră din această perioadă se remarcă prin faptul că motivele vegetale din arta decorativă a francilor se îmbină armonios cu tradiția ornamentului realizat din vrejuri și benzi torsadate a stilului animalier caracteristic artei scandinave, ca și predilecția pentru volumul plastic al figurilor. Potrivit unor cercetători, stilul animalier al scandinavilor ar fi fost creat (definitivat) în perioada Wendel (secolele VI-VIII), sub influența artei anglo-saxone și irlandezo-scoțiene de tradiție celtică³⁶.

Pendantivele traforate de formă circulară, ovală sau având conturul exterior segmentat, turnate din argint sau argint aurit (mai rar din bronz), decorate cu ornament animalier în stilurile Borre, Jelling, Mammen, Ringerike, Urnes sau combinațiile acestora, reprezintă vestigii caracteristice culturii scandinave din epoca vikingilor, din a doua jumătate a secolului al X-lea-începutul secolului al XI-lea³⁷. Analiza morfologică și stilistică a artefactelor a făcut posibilă constatarea că acestea sunt relativ diverse ca formă, tehnică de lucru și decor, ceea ce găsește explicație în lipsa unor „standarde” la realizarea artefactelor.

Pornind de la particularitățile decorative ale podoabelor și bijuteriilor scandinave din epoca vikingilor, J. Petersen a încadrat pendantivele traforate în tipurile 155 și 159³⁸. După cum a fost menționat, J. Callmer a evidențiat această categorie de artefacte în grupuri, tipuri și variante, pornind de la forma pieselor, de la marginile realizate în contur continuu sau segmentat, de la forma corpului animalului și a poziționării acestuia, a formei și orientării capului fiarei, a numărului de membre reprezentate și a locului lor în cadrul decorului³⁹.

Cercetările din ultimele decenii au permis constatarea că podoabele cu ornament animalier, datate la mijlocul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, erau răspândite cel mai frecvent în Scandinavia, în Suedia, Norvegia și Danemarca. Vestigii identice sau asemănătoare au fost descoperite în situri din Anglia și de pe Insulele Britanice⁴⁰. Artefactele au fost identificate în arealuri cu prezența preponderentă sau cu elemente scandinave: pe litoralul de sud și sud-est al Mării Baltice, dar și în Belarus, Ucraina și Rusia⁴¹. Potrivit opiniilor recente ale cercetătorilor, în Rusia Kieviană, pendantivele aduse de scandinavi, sau cele de tradiție nord-europeană, au continuat să fie produse pe tot parcursul secolului al XI-lea și la începutul secolului al XII-lea⁴². Pe de altă parte, în Europa de Nord, odată cu răspândirea creștinismului, amuletele-pendantiv au fost transformate în simple accesorii utilizate în

³⁴ H. Arbman, *Vikingi*, Sankt Peterburg, 2006, p. 196-210; V. I. Kulakov, *Zverinyj stil' v zemle prussov (kon. IV-X vv.)*, în: *Istoričeskij format*, nr. 2, Moskva, 2016, p. 21-58.

³⁵ B. Salin, *Die Altgermanische thierornamentik. Typologische studie über germanische metallgegenstände aus dem IV. bis IX. Jahrhundert, nebst einer studie über irische ornamentik*, Stockholm, 1904.

³⁶ B. Salin, *op. cit.*, 1904; J. Petersen, *Vikingetidens Smykker*, Stavanger, 1928; J. Callmer, *op. cit.*, 1989, p. 19-41; Caroline Paterson, *From Pendants to Brooches*, în „Hikuin”, nr. 29, 2002, p. 267-276.

³⁷ J. Petersen, *op. cit.*, 1928; Holger Årbman, *Skandinavisk handverk in Russland zur Wikingerzeit*, în *Meddelanden fran Lunds Universitets Historiska Museum*, 1959, Lund, 1960, p. 110-135; J. Callmer, *Some points of view on the study of Viking Age. A Survey*, în „Acta Archaeologica”, VII, København, 1971, p. 266-279; C. Paterson, *op. cit.*, 2002, p. 267-276.

³⁸ J. Petersen, *op. cit.*, 1928, p. 134, 139.

³⁹ J. Callmer, *op. cit.*, 1971, p. 268; J. Callmer, *op. cit.*, 1989, p. 19-41.

⁴⁰ C. Paterson, 2002, *op. cit.*, p. 267-276; Jane F. Kershaw, *Culture and Gender in the Danelaw: Scandinavian and Anglo-Scandinavian Brooches*, în „Viking and Medieval Scandinavian”, nr. 5, 2009, p. 295-325.

⁴¹ A. V. Uspenskaya, *Nagrudnye i pojasnye priveski*, în „Očerki po istorii russkoj derevni X-XIII vv.” Trudy Gosudarstvennogo istoričeskogo Muzeja, vyp. 43, Moskva, 1967, p. 88-132; A. S. Dement'eva, *op. cit.*, 2007, p. 212; S. D. Dernovici, *op. cit.*, 2009, p. 164-165; F. Androshchuk, V. Zotsenko, *Skandinavskie drevnosti Ujnoj Rusi. Katalog*, Paris, 2012, p. 112, 152, nr.70, 102.

⁴² A. S. Dement'eva, *op. cit.*, 2007, p. 230; Ju. M. Lesman, *op. cit.*, 2014, p. 59; S. E. Toporov, *op. cit.*, 2014, p. 230-233.

calitate de medalioane⁴³.

Analiză morfologică și stilistică comparată a pandantivelor traforate cu decor animalier,⁴⁴ descoperite în zona adiacentă așezărilor circulare fortificate pe de Nistrul Mijlociu, probează faptul că, în succesiune cronologică, cel mai timpuriu este pandantivul circular, din argint aurit, descoperit în tezaurul mixt de la Alcedar, în 2008. Datarea tezaurului s-a făcut, după cum am menționat, în baza monedelor de argint arabe și bizantine, la sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea. Cel de-al doilea medalion traforat, realizat din metal alb, aparține, în opinia noastră, secolului al XI-lea.

Cât privește pandantivele în formă de scut semisferic, cu *umbo* central, piesele de la Echimăuți au numeroase analogii printre artefactele din Scandinavia, Europa Centrală și în nord-vestul Rusiei. Astfel, artefacte similare celor de la Echimăuți au fost descoperite în tezaurele de la Gnezdovo, din anii 1867 și 1993⁴⁵, de la Kiev, din anul 1863, Denisovo, din anul 1912, și de la Černigov⁴⁶. Podoabe identice sau asemănătoare au fost identificate în inventarul din mormintele tumulare sau plane ale cimitirelor cercetate la Gnezdovo, Kiev și Černigov⁴⁷. Amulete de acest fel au fost descoperite în tezaure și necropole din Polonia⁴⁸ și Ungaria⁴⁹, dar și la Burge, pe Insula Gotland⁵⁰.

Pendantivele din argint, în formă de scut semisferic, de la Echimăuți,⁵¹ aparțin tipului I, după clasificarea propusă de S. Reabțeva⁵².

S-a constatat că podoabele în formă de scut semisferic, cu decor geometric, realizat prin granulare și filigranare, ocupă un cadru cronologic mai extins în comparație cu pendantivele traforate cu ornament animalier: sfârșitul secolului al IX-lea-începutul secolului al XI-lea. Unele tipuri de amulete au continuat să fie utilizate până către începutul secolului al XII-lea⁵³. Originile scandinave ale acestor bijuterii sunt evidente, la fel ca și confecționarea celor mai multe dintre ele, de către meșterii locali, după modele de tradiție nord-europeană.

---

⁴³ C. Paterson, *op. cit.*, 2002, p. 267-276.

⁴⁴ Un pandantiv traforat cu decor animalier, de formă romboidală, având conturul exterior segmentat, turnat din bronz, în formă monovalvă, având pe partea din spate o inscripție cu rune scandinave, a fost descoperit recent în zona adiacentă așezării circulare fortificate de la Alcedar. Se păstrează într-o colecție privată.

⁴⁵ A. S. Guščin, *Pamjatniki hudojestvennogo remesla Drevnej Rusi X-XIII vv.*, Leningrad, 1936, tabl. IV/19-23; T. A. Puškina, *op. cit.*, 1996, p. 178-179, fig. III/1-4.

⁴⁶ G. F. Korzuhina, *Russkie klady IX-XIII vv. Moskva*, Leningrad, 1954, p. 100, pl. 25/12.

⁴⁷ T. A. Puškina, *op. cit.*, 1996, p. 178-179; N. V. Eniosova, T. A. Puškina, *Skannye i zernenyje ukrašenija iz kladov Gnezdova*, în *Iuvelirnoe iskusstvo i material'naja kul'tura. Tezisy dokladov*, Sankt-Peterburg, 1997, p. 25; V. G. Ivakin, *Kievskie pogrebenija X veka*, în „Stratum plus”, 5, 2011, fig. 31, 33.

⁴⁸ H. Kóčka-Krenz, *Biżuteria Północno-Zachodnio Słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań, 1993, mapa 37; *Idem*, *Biżuteria średniowieczna na ziemiach polskich jako wyznacznik chronologiczny*, în „Archaeologia Historica Polona”, tom 6, 1997, p. 69-75.

⁴⁹ G. Török, *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*, Budapest, 1962, pl. 34.

⁵⁰ M. Stenberger, *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, II, Stockholm, 1947, p. 132, Abb. 151/3.

⁵¹ O variantă a acestui tip de podoabe, în formă de scut semisferic, cu decor central umboidal, de origine scandinavă, a fost analizată de cercetătoarea E. Novikova; vezi: Novikova, *op. cit.*, 1998, p. 165-172.

⁵² S. Reabțeva, *Drevnerusskij iuvelirnyj ubor. Osnovnye tendenzii formirovanija*, Sankt-Peterburg, 2005, p. 122-126.

⁵³ T. A. Puškina, *op. cit.*, 1996, p. 171-186; G. L. Novikova, *op. cit.*, 1998, p. 166-169; S. Reabțeva, *op. cit.*, 2006, p. 156; N. V. Žilina, *Drevnerusskoe prikladnoe iskusstvo v epohu stanovlenija gosudarstvennosti*, în *Rus' v IX-XII vekah. Obščestvo, gosudarstvo, kul'tura*, Moskva-Vologda, 2014, p. 286-298; S. E. Toporov, *op. cit.*, 2014, p. 235.

Concluzii

Prezența pandantivului traforat cu ornament animalier scandinav, dar și a altor tipuri de podoabe în tezaurul mixt de la Alcedar, a fost o surpriză pentru cercetătorii care considerau că, în perioada medievală timpurie, în regiunile de la est de Carpații Orientali „*elementul scandinav lipsește cu desăvârșire*”⁵⁴. Tezaurul de la Alcedar, din anul 2008, prin structura sa - accesorii negustorești, dirhami cufici și monede bizantine de argint, lingou de argint, greutate pentru cântarul de tip balanță, bijuterii din argint sau aur, amuleta scandinavă din argint aurit cu ornament animalier – a confirmat ipotezele mai vechi și cele recente ale cercetătorilor,⁵⁵ despre prezența scandinavilor-vikingilor-varangilor, în regiunile de la est de Carpați, în secolele al IX-lea - al XI-lea.

Autorii, care au inclus în circuitul științific materialele tezaurului, au lansat presupunerea că prezența podoabelor în siturile medievale timpurii din interfluviul Răut-Nistru s-ar datora în exclusivitate relațiilor comerciale din secolele al IX-lea - al X-lea. În opinia autorilor, aceste artefacte atestă existența unor contacte între comunitățile din regiunile de la est de Carpați și cele de pe Niprul Superior, inclusiv cu cele din așezarea de la Gnezdovo. Chiar de la Gnezdovo, consideră autorii, că ar fi pătruns, în siturile de pe Nistrul de Mijloc, pandantivii traforați cu ornament animalier. Ca argument, autorii aduc cerceii de tip *volhynian*, decorați în tehnica granulației, descoperiți în mai multe complexe medievale (așezări, necropole, tezaur) de la Alcedar, Echimăuți, Arsura, Brănești, Raducăneni etc. Cercetătorii consideră că aceste podoabe erau produse în atelierele meșteșugărești din siturile de pe Nistrul Mijlociu (dar și pe Bugul de Sud și în Volhynia), de unde erau exportate pe Niprul Superior. Totodată, de la Gnezdovo, dar și din alte situri din dreapta Niprului, ar fi fost importați, în spațiul carpato-nistrian, pandantivi traforați, cu ornament animalier⁵⁶, de tipul celor descoperiți la Alcedar.

Nu excludem posibilitatea existenței unor contacte și relații economice între siturile din regiunea Nistrului Mijlociu (Alcedar, Echimăuți) și cele de pe Niprul Superior (Gnezdovo), în perioada medievală timpurie, la fel ca și funcționarea unor rute comerciale terestre între acestea. Ținem să menționăm însă, că, în Preistorie și Antichitate, cele mai sigure pentru deplasarea oamenilor (și a mărfurilor) erau cursurile de apă⁵⁷. Căile fluviale constituiau principalele artere ce legau partea nordică de cea sudică a continentului. Evul Mediu timpuriu nu constituie o excepție în acest sens⁵⁸. În perioada vikingă, regiunile din Scandinavia și de la Marea Baltică erau strâns legate de spațiul de la nordul Mării Negre și al Mării Caspice printr-un sistem ramificat și complex de comunicații fluviale, situate în lungul

---

⁵⁴ S. Rjabțeva, R. Rabinovici, *K voprosu o roli vengerskogo faktora v Karpato-Dnestrovskih zemljah v IX-X vv.* în „Revista arheologică”, S.N., III/1-2, 2007, p. 225.

⁵⁵ Al. Philippide, *Barangii în istoria românilor*, în „Viața românească”, nr. 11/1, 1916, p. 214-239; I. Gherghel, *Câteva precizări filologice-istorice: VII. Blakumen-Blökumannaland (un capitol din nomenclatura poporului român)*, în „Arhiva”, 35, 1, 1928, p. 62-64; A. Sacerdoțeanu, *Considérations sur l'histoire des Roumain au Moyen Âge*, în *Mélanges de l'École Roumaine en France*, 7, Paris, 1929, p. 119; N. Drăganu, *Vechimea și răspândirea românilor pe baza toponimiei și a onomasticii*, în „Balcania”, 6, 1943, p. 446; E. Lozovan, *op. cit.*, 1963, p. 107-126; C. C. Giurescu, *Tîrguri și orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 34-35; R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 87-94.

⁵⁶ S. S. Reabțeva, N. P. Telnov, *op. cit.*, 2010, p. 292.

⁵⁷ V. M. Masson, *Razvitie obmena i trgovli v drevnih obščestvah*, în KSIA, vyp. 138, 1974, p. 8-10; V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 47; A. E. Leont'ev, E. N. Nosov, *Vostočnoevropejskie puti soobščeniia i trgovye svjazi v kontze VIII-X v. în Rus' v IX-X vekah: arheologičeskaja panorama. Drevnosti Severa*, Moskva, 2012, p. 382-401.

⁵⁸ D. A. Avdusin, *Obrazovanie severnyh drevnerusskikh gorodov*, în *Tezisy dokladov sovetskoj delegatzii na V mezduarodnom kongrese slavjanskoj arheologii (Kiev, sentjabr' 1985 g.)*, Moskva, 1985, p. 51-52.

Volgăi⁵⁹, al Niprului⁶⁰, Vistulei și Nistrului⁶¹.

Din cele mai vechi timpuri, comunitățile și grupurile umane din Europa de Nord au utilizat traseul în lungul Vistulei și al Nistrului, pentru a ajunge în regiunile de la nordul Mării Negre. Deplasându-se pe această cale, bastarnii au pătruns în teritoriile de la est de Carpații Orientali și Nistru, unde au lăsat siturile atribuite culturii arheologice Poienești-Lucașeuca⁶². Goții de pe Insula Gotland, din Marea Baltică, urmând același traseu, au fondat o remarcabilă civilizație, reprezentată de cultura arheologică Sântana de Mureș-Cernjahov⁶³.

Goții și conducătorul „regatului” lor, Hermanarich, și peste o mie de ani erau cântați în versuri, în *sagas*, în frumoasele legende ale eposului eroic germano-scandinav, în scrierile medievale din secolele al IX-lea - al XIII-lea⁶⁴.

Unul dintre autorii prezentului studiu a înaintat ipoteza că așezările fortificate de plan circular, înzestrate cu șanțuri, valuri de pământ și puternice palisade, cercetate pe Nistrul Mijlociu și în interfluviul Răut-Nistru, au fost edificate *a fundamentis* de către scandinavi. În secolele VIII/IX-XI, aceștia se deplasau în lungul traseului comercial internațional al Vistulei și Nistrului, pentru a ajunge la Marea Neagră, în Balcani, la Constantinopol, în Califatul Abbasid și la Bagdad⁶⁵. Siturile de pe Nistrul Mijlociu au apărut inițial ca puncte intermediare de popas și/sau ca tabere militare. Condițiile naturale, mediul propice, energia și extraordinara mobilitate a vikingilor au făcut ca, în scurt timp, acestea să fie transformate în adevărate centre comercial-meșteșugărești și militar-administrative, în viguroase centre locale de putere. Așezările fortificate, edificate de vikingi cu suportul populației locale romanice⁶⁶, au putut servi și pentru controlul comerțului pe această importantă rută internațională, care lega nordul de sudul continentului, numită de cercetători „*cel de-al doilea drum de la varegi la greci*”⁶⁷.

---

⁵⁹ T. M. Kalinina, *Torgovye puti Vostočnoj Evropy (po dannym Ibn Hordadbeha i Ibn al-Fakiha)*, în *Istorija SSSR*, nr. 4, 1986, p. 68-82; I. V. Dubov, *Velikij Volžskij put'*, Leningrad, 1989; E. A. Melnikova, *Baltijskaja sistema komunikacij v I tysjačelietii n.e. în Drevnejšie gosudarstva Vostočnoj Evropy. 2009 god. Transkontinental'nye i lokal'nye puti kak sociokul'turnyj fenomen*, Moskva, 2010, p. 43-57.

⁶⁰ A. E. Leontiev, E. N. Nosov, *op. cit.*, 2012, p. 382-401.

⁶¹ V. T. Pașuto, *Očerki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi*, Moskva, 1953, p. 166-167; M. M. Kazanski, *Vodnye puti iz Baltiki k Černomu morju i severnye varvary v epohu Pereselenija narodov*. în *Inter ambo maria. Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*, Kristiansand-Simferopol, 2013, p. 154-163; I. Tentiuc, *Populația din Moldova Centrală în secolele X-XIII*, Chișinău, 2017, p. 125-130. În anul 2006, o echipă de temerari, condusă de Henryk Wolski, a parcurs această cale în 59 de zile, urmând traseul Marea Baltică-Vistula-San-Nistru-Marea Neagră, pe modelul unei nave comerciale vikinge *Welet* (vezi: B. Humbert, *La circulation des Scandinaves dans la Rus' aux IXe-XIe siècles*, Paris, 2015, p. 190).

⁶² M. Babeș, *Die Poienești-Lukasevka Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum ostlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Cristi Geburt*, în „Saarbrucker beitrage zur altertumkunde”, Band 30, Bonn, 1993; M. B. Šukin, *Gotskij put'. Goty, Rim i černjahovskaja kul'tura*, Sankt-Peterburg, 2005; V. Iarmulschi, *The Settlements of the Poienești-Lucașeuca Culture. Archaeological Study of Settlements in the Carpathian-Dniester Region from the End of the 3rd to the 1st Century BC*, în „Berliner Archäologische Forschungen”, Band 19, Leidorf, 2020.

⁶³ E. A. Rikman, *Etničeskaja istorija naselenija Podnestrov'ja i prilegajuščego Podunav'ja v pervyh vekah našej ery*, Moskva, 1975; I. Ioniță, *Chronologie der Sântana de Mureș-Cernjahov-Kultur (I)*, în „Peregrinatio Gothika” (AB VIII), Lodz, 1986, p. 295-351.

⁶⁴ O. Sharov, *Gibel' Ermanarika: istorija i epos*, în *Stratum: struktury i katastrofy. Sbornik simvoličeskoj indoevropskoj istorii*, Sankt-Peterburg, 1997, p. 95-106; D. A. Mačinskij, *Nekotorye predposylki, dvijuščie sily i istoričeskij kontekst složenija russkogo gosudarstva v seredine VIII - seredine XI v.*, în „Složenie russkoj gosudarstvennosti v kontekste rannesrednevekovoj istorii Starogo Sveta. Trudy Gosudarstvennogo Ermitaja”, Vyp. XLIX, Sankt-Petersburg, 2009, p. 460-538.

⁶⁵ I. Tentiuc, *op. cit.*, 2017, p. 125-129; I. Tentiuc, *op. cit.*, 2020, p. 249-286.

⁶⁶ Cât privește colaborarea nordicilor cu populația locală, amintim informația furnizată de Constantin Porphirogenetul (*De Adm. Imp.* 9) despre călătoriile scandinavilor (populației Rūs) pe „*drumul de la varegi la greci*”, de pe Nipru, dinspre Marea Baltică spre Marea Neagră, când slavii localnici pregăteau pentru aceștia monoxile și așteptau primăvara/vara pentru a le vinde vikingilor.

⁶⁷ V. T. Pașuto, *op. cit.*, 1950, p. 166-167.

Viața în unele dintre aceste așezări a fost destul de intensă, fapt ce a determinat cercetătorii să reitereze despre „*cultura materială strălucitoare*” ale acestora⁶⁸. S-a mai opinat că existența lor nu ar fi fost de prea lungă durată,⁶⁹ în condițiile declanșării ultimelor valuri migratoare ale nomazilor turanici, care le-au spulberat (Echimăuți) sau au determinat populația să le părăsească (Alcedar).

Identificarea, în așezările medievale timpurii, din interfluviul Raut-Nistru și de pe Nistrul de Mijloc, a unor adevărate „cartiere meșteșugărești”, cu sute de kilograme de minereu din fier, cu multe zeci de cuptoare pentru îmbogățirea minereului și furnale metalurgice pentru reducerea fierului (nu mai puțin de 70), descoperirea unor seturi de ustensile meșteșugărești, aparținând fierarilor sau făurarilor-giuvaerghiilor, a creuzetelor și formelor de turnat, a ciocanelor miniaturale, a nicovalelor de mici dimensiuni, a unor filiere de bijutier pentru obținerea sârmei, a fragmentelor sau ghemotoacelor de sârmă din bronz sau argint, a unor dălțițe miniaturale, a formei pentru turnat lingouri, a lingourilor din argint sau bronz, a cântarului de tip balanță cu talere din bronz, a ponderilor/greutăților din bronz sau în formă de butoiăș din fier învelit în folie din cupru etc., probează indubitabil existența, în perioada secolelor IX-XI, în spațiul de la est de Carpați, a unor ample activități meșteșugărești și comercial-negustorești, concomitent cu practicile agricole în continuă dezvoltare.

S-a opinat că atelierele (centrele) de făurărie-giuvaergie identificate în siturile de pe Nistrul de Mijloc ar fi funcționat nu atât pentru asigurarea necesităților comunităților locale sau din vecinătatea imediată cu unelte de muncă, arme sau podoabe, cât pentru îndeplinirea cererii comerțului la mare distanță⁷⁰, ultimul aducând profituri fabuloase. În opinia noastră, atelierele de făurărie-giuvaergie medievale timpurii, din siturile cercetate în interfluviul Raut-Nistru, și, în primul rând, cele de la Echimăuți și Alcedar, unde au fost identificate pandantivele traforate cu decor animalier și podoabele în formă de scut semisferic cu *umbo* central, alte numeroase vestigii de origine sau de tip scandinav au apărut pentru asigurarea necesităților de bază ale localnicilor cu unelte de muncă și arme, dar și cu bijuterii.

Cererea pentru articole din fier, bronz, dar și metale nobile, a românilor din spațiul carpato-nistrian și circumcarpatic, a comunităților din regiunile de la nordul Dunării de Jos și al Mării Negre, era una deosebită în condițiile embargoului sever, impus de autoritățile de la Constantinopol, pentru toată perioada Antichității târzii și a Evului Mediu timpuriu, asupra exportului acestor categorii de materiale, ustensile și produse⁷¹.

Schimbările climatice din Europa, legate de „micul optimum climatic medieval” în evoluție, continuă după mijlocul secolului al VIII-lea și până către mijlocul secolului al XIII-lea; ele au fost resimțite și de populația românească din regiunile de la est de Carpați și nordul Dunării de Jos. Dezvoltarea ascendentă a agriculturii, defrișarea pădurilor pentru extinderea terenurilor arabile au crescut mult cererea de unelte din fier de înaltă calitate (topoare cu lama lată, brăzdare și cuțițe de plug, seceri și coase cu lama tot mai lungă etc.). Meșterii făurari scandinavi au știut să suplinească necesitatea de unelte (dar și de arme și podoabe) a populației locale sedentare.

⁶⁸ G. B. Fedorov, *Rezultatele și problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S. referitoare la primul mileniu al e.n.*, în SCIV, X/2, 1959, p. 371-408; *Idem*, *Naselenie jugo-zapada SSSR v I – načale II tysjačeleťija nasej ery*, în „Sovetskaja etnografija”, 1961, p. 80-106.

⁶⁹ T. V. Ravdina, *O datirovke gorodišča Alcedar*, în „Srednevekoveye pamjatniki Dnestrovsko-Prutskogo mezhdureč'ja”, Kishinev, 1988, p. 54-71.

⁷⁰ S. S. Reabțeva, N. P. Telnov, *op. cit.*, 2010, p. 297.

⁷¹ A. P. Kazhdan, *Vasiliki kak istoričeskij istočnik*. în „Vizantijskij vremennik”, XIV, 1958, p. 56-66; A. Canache, Fl. Curta, *Depozite de unelte și arme medievale timpurii de pe teritoriul României*. în „Musaios”, IV/I, 1994, p. 179-221; Em. Corbu, *Sudul României în evul mediu timpuriu (secolele VIII-XI). Repere arheologice*. Brăila, 2006, p. 190-191; D. Tănase, *Prelucrarea metalelor în lumea barbară la Dunărea Mijlocie și Superioară în secolele VI-VII*, Timișoara, 2010; M. Dejan, *Elemente răsăritene în ținuturile extracarpatic (secolele VI-X)*, Suceava, 2015, p. 197-218.

Creșterea economică constantă, augmentarea cantității și a calității produselor alimentare au condus la o adevărată explozie demografică în Europa Centrală și de Vest, dar și în sud-estul continentului. În spațiul carpato-nistrean, discrepanțele sociale sunt tot mai vizibile în cultura materială de la sfârșitul mileniului I-începutul mileniului al II-lea, reflectate în numărul incomparabil mai mare de piese de podoabă, realizate din metale nobile sau colorate, cantitate raportată la perioada precedentă sau la cea ulterioară, la identificarea unor construcții mari (10 x 6 m), cu fundație de piatră⁷².

Ultimele valuri migratoare ale nomazilor turanici, pătrunse în regiunile de la est de Carpați, în secolele XI-XII, au periclitat viața așezărilor deschise sau fortificate, edificate de scandinavi și localnici în interfluviul Răut-Nistru. O parte din populația acestor așezări, sub presiunea nomazilor, s-a retras spre regiunile Bucovinei de Nord și ale Nistrului Superior, alții și-au găsit refugiu în zonele mai bine protejate, din partea centrală a spațiului carpato-nistrean, unde au fost asimilați de populația locală romanică.

SOME CONSIDERATIONS REGARDING THE 10TH-11TH CENTURY SCANDINAVIAN PENDANTS WITH ANIMAL MOTIFS OR IN THE SHAPE OF HEMISPHERIC SHIELD FOUND IN THE MIDDLE DNIESTER REGION

Archaeological investigations carried out in recent decades in the Carpathian-Dniester area has brought to light a significant number of early medieval artifacts that attest to the presence in the Middle Dniester region (fig. 1/1), along with the settlements of the local Romance population, of a group of sites with direct analogies in Scandinavian antiquities.

Among the Northern European artifacts there are items from the category of Scandinavian applied arts of the Viking period. In the study we analyze two types of round pendants made by casting or pressing, with an openwork or solid surface, decorated with interlaced band-shaped animal motifs, or in the form of a hemispherical shield with a central umbo, decorated with granulation or filigree.

Openwork pendants with animal motifs cast in bronze, white metal or gilded silver are made in Borre or Jellinge styles. In the center they have an image of a fantastic animal rendered in profile, with a curved body, a head turned backwards (to the left) and a half-open mouth. Several items were found in the area of the round fortified settlement of Alcedar (fig. 1/2-3). The comparative analysis allowed the identification of their analogies in Northern and Eastern Europe. These artifacts are characteristic of Scandinavian culture in the second half of the 10th century and early 11th century.

The ornaments in the shape of a hemispherical shield have a solid surface and an umbo-shaped central part. They are made of 960 silver that corresponds to the fineness of the monetary silver of the Kufic dirhams they were probably made of. Discovered in the round fortified settlement of Echimăuți, the objects are made in the technique of pressing and welding the granulation and filigree decor (fig. 1/4-7). Analogues for them have been found in the Scandinavian countries and northwestern Russia. Pendants from the north of the continent were attributed to the end of the 9th century and the first half of the 12th century. Those in northwestern Russia are dated to the 10th century and the mid-11th century.

The analyzed objects belong to the Vikings who in the 9th-11th centuries entered the regions east of the Carpathians moving along the trade route along the Vistula and the Dniester (and probably along the Prut and the Siret), which connected the north of the continent, Scandinavia and the Baltic Sea with the Black Sea, Byzantium, Constantinople, the Arab Caliphate and Baghdad. The Scandinavians founded strong fortified settlements of a round shape between the Răut and the middle reaches of the Dniester, providing them with metallurgical furnaces and bloomeries, as well as forging and jewelry workshops, which have turned into real "craft quarters".

List of illustrations

Fig. 1. 1. Map with the early medieval round-shaped fortifications of Alcedar and Echimăuți; 2a-b. White metal openwork pendant from Alcedar; 3. The gilded silver openwork pendant from the Alcedar hoard found in 2008 (Reabțeva, Telnov 2010); 4-7. Hemispherical shield pendants with umbo from Echimăuți (Niculiță 2018).

⁷² G. F. Cebotarenko, T. A. Ščerbakova, *Kamennoe sooruzenie na poselenii Etulia VI*, în „Arheologiceskie issledovanija v Moldavii (1974-1976 gg.)”, Chișinău, 1981, p. 140-147.

Fig.1. 1. Harta cu fortificațiile medievale de plan circular de la Alcedar și Echimăuți; 2a-b. Pandantivul traforat din metal alb de la Alcedar; 3. Pandantivul traforat de argint aurit din tezaurul de la Alcedar din anul 2008 (după Reabțeva, Telnov 2010); 4-7. Pandantive în formă de scut semisferic cu umbo de la Echimăuți (după Niculiță 2018).